

Zkušenosti z praxe

Mikrovýstupy jako prostředek seberozvíjení studentů v profesionálním praktiku

Hana Horká

Klíčová slova: profesionální praktikum, mikrovýstup, sebehodnocení studenta, pedagogické dovednosti, seberozvíjení studenta.

Profesionální praktikum z pedagogiky

Profesionální praktikum navazuje na školní pedagogiku (ve 2. ročníku oboru učitelství 1. st. ZŠ) a jeho součástí je cvičení ve škole. Do seminářů ze školní pedagogiky studenti zpracovávají zvolené téma — nejdříve teoretická východiska k problému (základní pojmový aparát) — a pak provádějí dílčí šetření v praxi ke zjištění názorů dětí („dětského světa“) ve zvolené oblasti. Na tomto základě zpracují vlastní projekt (model, návrh) výchovného působení, který v semináři předkládají, obhajují a v rámci profesionálních praktik pak mohou realizovat.

Cílem cvičení v profesionálním praktiku je vytvořit studentům příležitost pro vlastní pedagogické pokusy, pro vlastní pedagogickou praktickou činnost, pro získávání pedagogických dovedností: zejména **navozování a udržení kontaktu s dětmi** ve výchovné situaci, **získávání jejich zájmu**, přiměřené **vyjadřování** (využívání prostředků *pedagogické exprese* — *modulace hlasu, mimiky, gest, i pomocných expresivních prostředků*, jako jsou *hra na nástroj, zpěv, kresby, přiměřené pohyby*), **rozlíšování psychické reakce na podněty** (*být schopen pedagogického postřehu*). Zajímá nás **průběh a kvalita interakce se žáky**, tzn. jaká je atmosféra, jak působí na žáky, na jejich výkon, jak žáci reagují apod.

Snažíme se vést studenty k odpovědnému a serióznímu hodnocení výkonu svých kolegů a k sebehodnocení, tzn., aby se pokoušeli pojmenovávat, analyzovat situaci, reflektovat jednání žáků a vyhodnocovat své jednání.

Příprava mikrovýstupů

Prostředkem ke splnění našeho cíle, tj. seberozvíjení studentů, jsou mikrovýstupy, v nichž studenti operacionalizují obsah hodnotové výchovy do přístupných a přitažlivých činností se žáky za použití vhodných metod, např. *metody řešení morálních a vkusových (estetických) dilemat s využitím mikropříběhů, demonstrace materiálů — obrázků, písniček, veršů atd., metody dramatizace v řešení (objevování) morálních situací a principů*. Studenti se tak podílejí na celkové kultivaci osobnosti dítěte, jeho postojů, hodnotové orientace, utváření individuálních a sociálních dovedností (komunikace, kooperace, tolerance aj.). Učí se také orientovat cíle vyučování na komplexní rozvoj osobnosti žáka, kdy vědomosti se stávají (zejména na 1. st. ZŠ) prostředkem dané kultivace. V *přípravné fázi* je zadán úkol, vysvětlen jeho smysl, teoretický kontext.

Očekávání studentů před mikrovýstupem

Vycházíme z toho, že student něco prožívá, očekává, má určitou představu, prekonceptu o tom, jaký chce být učitel, má vzpomínky na učitele, „něco“ jej přivedlo k povolání, má určité vědomosti, zkušenosti získané v průběhu vlastního vzdělávání i první zkušenosti pedagogické z hospitací a mikrovyučovacích pokusů. Analyzujeme-li výpovědi, týkající se jejich **očekávání**, můžeme říci, že ze tří čtvrtin jsou **laděná pozitivně**: studenti očekávají „*spolupráci dětí*“, „*přátelskou atmosféru*“, „*radost dětí*“, „*přiblížení se k dětem, možnost je poznat, příjemné zážitky, dobrý výsledek* — „*vše se podaří*“. Dále jsou to výroky, dokládající snahu po sebepoznání — „*poznám sebe sama*“, „*svůj vztah k dětem*“, „*své reakce na neočekávané situace*“, „*chci to zkusit*“, „*získám nové vědomosti*“, „*uvidím se v akci*“, „*získám další poučení, zkušenosti*“ či „*motivaci k další práci*“, „*zvládnou to*“, „*oblíbit si víc učitelské povolání*“. Přibližně jedna čtvrtina studentů vyjadřuje obavy, vyplývající (zřejmě) ze strachu před neúspěchem. Jde zpravidla o studenty úzkostlivé, introvertní (a náchylnější k frustraci), kteří přiznávají obavy ze „*zmatenosti, roztěkanosti, koktání, nervozity, nezvládnutí dětí*“ (tzn., že „*neví, jak na to*“), z toho, že „*je zklamou, že zapomenou, co chtěli sdělit*“ apod. Objevuje se i obava ze „*značných*“ znalostí dětí.

V další fázi je realizován **mikrovýstup**. Bezprostředně po něm studenti ve skupině sdělují prvotní prožitky a názory. Vyjadřují se ke svému výstupu

(podle kritérií, odpovídajících cílům cvičení) a konfrontují „výsledky“ se svým „očekáváním“. Po zhlédnutí videozáznamu pak v diskusi se skupinou vyjadřují další osobní názory a postoje a snaží se objasňovat své počínání. Reflexe probíhá adresně. Role učitele při hodnocení je spíše stimulující.

Výsledky sebehodnocení

Při analýze a hodnocení prožitků, názorů a zkušeností se snažíme odpovídat na otázky: Co se mi podařilo (nepodařilo)? Proč asi? Proč situaci takto prožívám? Co mne přivedlo k těmto názorům? Co mi pomohlo? Proč mám tyto problémy? Co musím se sebou dělat? Oč budu usilovat?

Svá hodnocení studenti zaměřují především do dvou základních oblastí:

1. V rovině **osobnostní** sledují zejména svůj vstup do role učitele a „jací“ jsou v ní (např. přátelský, klidný, usměvavý, v dobré náladě, rozvážný, vyrovnaný tolerantní či nervózní, nejistý, kooperativní...). Provádějí určitý **náhled na sebe**: „*zvládla jsem to*“, „*nemusím se bát*“, „*dokázala jsem to*“, „*překvapilo mne, jak rychle jsem se dostala do role učitele*“, „*záznam není tak hrůzostrašný, jak jsem to prožíval*“, „*nechala jsem se strhnout dětmi*“, „*nutné být otevřený a upřímný k dětem*“, „*mít otevřenou náruč pro ně*“, „*visely na mně očima*“, „*nesmím být nad dětmi*“, „*jsem tu pro ně*“, „*děti jsou pro vše nové*“, „*je to milá práce*“.
2. V rovině **instrumentální** — hodnotí úroveň profesionálních dovedností, zejména, jak se dokáží vcítit do pocitů, nálady a myšlení žáka a jak s ním umí účelně komunikovat.

Kriticky hodnotí své komunikativní dovednosti, zejména vyjadřovací schopnosti, některé překvapuje „intonace hlasu“, nepřírozený hlas, přiznávají „nejistotu“ ve vědomostech. Pozitivně hodnotili schopnost **zaujmout děti, své přirozené jednání** (bez „ztrnulosti, křečovitosti“).

Žáci obvykle zaujmou tím, že „*mnoho ví*“, „*velké znalosti*“, jsou „*šikovné, aktivní*“, „*různě reagují na stejnou situaci*“, „*děti si dovolují*“, „*překvapivé výroky dětí*“, „*nemohu děti podceňovat, říkat jim — asi to nezvládnete*“, „*méně znamená více*“, „*když je zaujmu, tak mi to 100násobně vrátí svou radostí z práce*“. Velmi cenné je poznávání žákovy pojmového světa, jeho jazyka, toho, jak myslí, uvažuje... Stejně tak bylo přínosné i setkání s dětmi se sníženou pozorností a soustředěností, celkovým neklidem, citovou labilitou...

Posuzují také úroveň některých **pedagogických dovedností** — zejména organizačních (např. „*práce v lavicích má svůj význam, není dobré být jenom na koberci*“, „*musím perfektně organizovat činnost*“, „*rychle reagovat*“, „*kontrolovat je při činnosti*“, „*ověřila jsem si, jak důležité je udržet*

děti v klidu“, „*jak nesnadné je ukázat děti*“, „*udržet pozornost*“, „*jak je nutné děti povzbuzovat (i při neúspěchu)*“. Uvědomují si význam názorných pomůcek, potřebu vytvářet příznivý režim, odpovídající přirozenosti dítěte, mít přiměřené nároky, poskytovat dětem jistoty, které umožní jejich výkon i učitelovo pozitivní působení.

Klady a zápory při mikrovýstupu

V testu nedokončených vět si studenti ještě jednou **uvědomují a popisují** vlastní prožitky, názory, zkušenosti. Zajímá nás zejména, **co bylo nejdůležitějším okamžikem**, co bylo slabinou — co se **nepodařilo**, co se **podařilo**, co se studentům **líbilo** či nelíbilo na jejich vlastním chování.

Z výsledků vyplývá, že studenti považují za **nejdůležitější okamžik** (za úspěch) — a) **přijetí dětmi, upoutání jejich pozornosti, dosažení úspěchu v kontaktu s nimi, zaujetí a nadšení dětí** v důsledku vhodné motivace, která vychází ze zájmu a potřeb dětí, b) **dobrou náladu, pohodu, spolupráci, úsměv, klid v hlase, respekt, prožitá radost z práce s dětmi, přirozené jednání, schopnost „nenechat se vyvést z míry“, vhodně reagovat, „skrýt počáteční nejistotu“**.

Pozitivně také hodnotí možnost **sebepoznání**, významného pro sebepercepci a sebeakceptaci v profesní roli, k získání sebejistoty v interakci. Uvádí na příklad: „Objevila jsem nové já“. „Jsem šťastná, že se to povedlo.“ „Může být ze mně dobrý učitel.“

Největší nedostatky spatřují studenti v oblasti spisovného vyjadřování, výslovnosti, formulaci otázek, v přílišné gestikulaci, v opakování některých slov (např. „vlastně“, „takže“, „přesně tak“). Uvedené poznání (... „*koktala jsem zpočátku*“, „*časté přeríkávání*“, „*příliš jsem gestikulovala*“, „*zvednutý prst*“, „*kladla jsem sugestivní otázky*“, „*mluvila jsem rychle*“, „*stála jsem zády ke skupině dětí*“ ... by mělo stimulovat k dalšímu seberozvoji, ke kultivaci osobnosti.

Názory studentů na sebezdokonalování

Studenti přiznávají, že se potřebují **zdokonalovat** („pracovat na sobě“), aby se „naučili lépe učit žáky“. Požadují více praxe s dětmi, **kontakt** s nimi k získání **zkušeností**. Většina si uvědomuje, že potřebuje zdokonalit **komunikativní dovednosti** („řeč těla“, pohyb po třídě, zlepšit spisovnou mluvu, výslovnost, hlasitost, slovní zásobu, dovednost klást srozumitelně otázky, jasně se vyjadřovat, zlepšit organizační schopnosti, být si jisti v mimoslovních projevech. Někteří cítí potřebu „více se **zklidnit**, více **si věřit**, více

sebevědomí, sebedůvěry, zbavit se ostychu, strachu, klid a vyrovnaní, naučit se zvládat problémové žáky, zaměstnat všechny žáky, hodně se učit, prohloubit si vědomosti“. Požadují „více takových situací“ (tedy možností mikrovýstupů).

Teoretizace získaných zkušeností

Při analýze získaných praktických zkušeností vycházíme ze širšího teoretického kontextu, usilujeme o zpřesňování a systematizaci pojmů, představ, názorů a zkušeností. Vedeme studenty k tomu, aby uměli argumentovat, poznávat základní příčinné souvislosti a podstatu problémů. Předcházíme tak jednostrannostem, prakticismu, absolutizaci nebo preferenci určitých aspektů, ulpívání na nepodstatných věcech a zjednodušování. Uvědomujeme si, že tato fáze **osobnostní a sociální výchovy**, zaměřená na rozvoj schopnosti sebereflexe, autodiagnostiky, autoregulace, sociální kompetence — schopnosti citlivé komunikace, empatie, porozumění jiným, rozvoj kooperace, tolerance apod., na rozvoj dovednosti verbální komunikace — techniky řeči, kultury mluveného projevu...) má **funkci motivační**. Byli bychom rádi, kdyby u studentů navodila **potřebu sebezmeny, přemýšlivého, tvořivého vztahu k vlastní činnosti, k přijetí zodpovědnosti za vlastní rozvoj učitelské osobnosti**.

Možnosti zlepšení profesionální přípravy

Na závěr bych ráda uvedla, že záznamy mikrovýstupů jsou hodnoceny velmi pozitivně. Z výpovědi vybíráme: Měl(a) jsem pocit, že „*mikrovýstup byl velkým přínosem*“, *byl „zdařilý“*, „*pěkný*“, „*povznášející*“. Umožnily studentům nahlédnout na své jednání a chování, podpořily jejich sebevědomí, sebedůvěru, sebestotu. Chtěli bychom ve spolupráci s kolegy z jiných kateder (zejména psychologie) hledat a nalézat optimální prostředky, které umožní proměnu role studenta do role učitele a ukáží cesty seberození studentů. Uvědomujeme si, že jde o proces velmi citlivý, individualizovaný, který vyžaduje postupné a průběžné vedení studentů. Je zřejmé, že existují interindividuální rozdíly v osobnostních charakteristikách (existují interindividuální proměnné: introverze — extroverze, míra integrovanosti osobnosti, míra osobní zralosti, typy osobnosti...), které určují cesty k seberození, sebezdokonalování. Jsme si vědomi, že existují rozdíly ve schopnosti sebeanalýzy i exprese (v popisu a vyjádření určité situace). Při akceptování těchto skutečností a promyšlení cest ke zlepšení situace se zamýšlíme nad otázkami: **Kdy je student schopen fundované reflexe a sebereflexe?**

Lze zabránit sebeuspokojení? Jak spolupracovat s ostatními vyučujícími, jak zajistit provázanost v přípravě? Jak lépe budovat profesionální sebeidentitu? Je dovednost jednat se žáky (s lidmi) skutečně primární, jak ji můžeme ještě lépe rozvíjet?

Na tyto otázky je třeba postupně hledat alternativní odpovědi.

Literatura

- Spilková, V.: Gradace praktické přípravy, „reflexivní praxe“ v novém modelu studia na PedF UK. In: Sborník Teorie v pedagogické praxi, praxe v pedagogické teorii v učitelském studiu. Paido, Brno 1995, s. 62–65.
- Svatoš, T.: Studentské představy, prožívání a hodnocení učitelské profesionalizace. Pedagogika, 47, 1997, č. 2, s. 150–162.
- Švec, V.: Autodiagnostika pedagogické činnosti učitele — módnost nebo potřeba. Pedagogika, 44, 1994, č. 2, s. 105–110.
- Švec, V.: Kde hledat zdroje inovací pregraduální pedagogické přípravy budoucích učitelů? Pedagogická orientace, 1995, č. 16–17, s. 54–57.
- Švec, V.: Sebereflexe studentů v pregraduální didaktické přípravě. Pedagogika, 46, 1996, č. 3, s. 266–276.

HORKÁ, H.: Mikrovýstupy jako prostředek seberozvíjení studentů v profesionálním praktiku. Pedagogická orientace 1997, 4, s. 29–34, ISSN 1211–4669.

Adresa autorky: PaedDr. Hana Horká, CSc., katedra pedagogiky PdF MU, Poříčí 31, 603 00 Brno